

Imperieopløsning i frøperspektiv

Ib Faurby

Sovjetunionens opløsning var den mest dramatiske ændring af det internationale politiske system i anden halvdel af det 20. århundrede. Ingen havde forudset dette drama. Lige siden Oktoberrevolutionen i 1917 var der ganske vist nogle, der havde spået, at det sovjetiske system ville bryde sammen, men aldrig hvornår og hvordan. Winston Churchill afviste at forudsige Ruslands udvikling, for Rusland var “a riddle wrapped in a mystery inside an enigma”. Mange – inklusive os, der underviste i international politik – betragtede det bilaterale forhold mellem supermagterne USA og Sovjetunionen som et grundvilkår i international politik – i hvert fald i den fremtid, det gav mening at forholde sig til.

For mit eget vedkommende var arbejdet med Sovjetunionen oprindelig begrænset til kernevåbenstrategi og nedrustning på kernevåbenområdet. Jeg havde dog sammen med professor Erling Bjøl besøgt Sovjetunionen et par gange. Dels som amanuensis, da Bjøl i foråret 1970 arrangerede en rejse for et hold studenter til Leningrad, Tallinn og Tartu samt Moskva; dels som nytiltrådt medarbejder på *Politiken* som “føl”, da Bjøl i februar 1986 var på reportagerejse til Moskva for at vurdere betydningen af den nytiltrådte generalsekretær for Sovjetunionens Kommunistiske Parti (SUKP), Mikhail Gorbatsjov, og hans politik.

I de mellemliggende år besøgte jeg Sovjetunionen flere gange bl.a. til International Political Science Associations problematiske kongres i Moskva i 1979, hvor værterne henlagde møderne om de mere kontroversielle emner til små og afsidesliggende lokaler. Med et stipendium under det Dansk-Sovjetiske Kulturprogram besøgte jeg i foråret 1987 bl.a. Institutet for Verdensøkonomi og Internationale Forbindelser samt USA-Canada Institutet i Moskva for at drøfte rustningskontrol med forskerne dér. I 1991 dækkede jeg OSCEs Menneskeretskonference i Moskva for *Politiken*. Mange fandt det direkte respektløst over for den sovjetiske befolkning at henlægge en officiel, international conference om menneskerettigheder til Moskva.

Som konsulent på Forsvarsakademiet fra 1997 til 2007, deltog jeg i Forsvarskommandoens stabsdrøftelser med Den Russiske Generalstab, hvis ledelse udtrykte bekymring over den kinesiske indflydelse i det tyndt be-

folkede Sibirien. På en skole for “fredsbevarende operationer” fik vi indtryk af en mere traditionel militær tilgang til sådanne operationer. Siden besøgte jeg med Forsvarsakademiets Stabskursus de tre baltiske lande samt Ukraine, Moskva og Skt. Petersborg, herunder det, der stadig hed Leningrads Militær-distrikt.

Kendskabet i Vesten til de interne forhold i Sovjetunionen, herunder landets etniske mangfoldighed, var stærkt begrænset. Det var forbeholdt enkelte diplomater, efterretningsfolk og specialiserede forskere og journalister. Selv efter Gorbatsjov med sine nye ideer var blevet general-sekretær for SUKP, var bemandingen på den danske ambassade i Moskva ikke større end på ambassaden i Wien. En leder herom i *Politiken* bidrog formentlig til oprettelsen af én ny stilling på ambassaden, der ironisk blev kaldt “Politikens stilling”. Meget bedre var situationen dog ikke på *Politiken* selv. Til min første artikel fra Estland i 1988 sagde redaktionssekretæren på “Organet for den højeste oplysning” (som *Politiken* ynder at kalde sig): “Det er da en udmærket artikel, men hvorfor skriver du ‘russere’ i den ene sætning og ‘estere’ i den anden? De er da russere alle sammen, ikke?”

Sovjetunionen var et multinationalt imperium med flere end ét hundrede forskellige nationaliteter. Det kommunistiske styre antog, at socialisme, industrialisering og planøkonomi med tiden ville skabe en fælles sovjet-identitet. Indtil da blev staten dog organiseret, så de ikke-russiske nationaliteter lettere lod sig kontrollere. Politisk-administrativt blev Riget opdelt i et kompliceret hierarki af unionsrepublikker, autonome republikker og autonome områder, normalt afhængigt af den pågældende befolkningsgruppes størrelse; de mindste havde ikke deres eget territorium, og grænserne mellem de enkelte områder blev ofte trukket uden smålig hensyntagen til, hvor de pågældende folkeslag faktisk levede. Og “autonomi” var ofte mere formel end reel, for oven over alting svævede SUKPs ledelse i Moskva.

De ikke-russiske folkeslag blev – først under Josef Stalin som Folkekommissær for Nationalitetsanliggender og fra 1922 som diktatorisk general-sekretær for SUKP – udsat for en systematisk russificering, undertrykkelse af religioner og forfølgelse af anderledestænkende. Hvert folkeslag blev forsynet med en “politisk korrekt fortid”. Sprogene blev ændret. Når f.eks. aserbajdsjanerne i løbet af få årtier blev tvunget til at skifte alfabet, i første omgang fra det arabiske til det latinske for kort efter til det kyrilliske, forsvandt deres historiske og litterære baggrund. Osseterne, hvis sprog tilhører den

iranske sprogstamme, blev tvunget til at skifte alfabet flere gange, indtil de så sent som i 1954 blev påtvunget det kyrilliske. Alt dette var Stalins bitre arv til eftertiden. Officielt var Sovjetunionen en ateistisk stat. Efter Unionens sammenbrud kom den meget konservative Russisk Ortodokse Kirke til ære og værdighed igen og blev en væsentlig magtfaktor – også politisk. Georgien har sin egen kristent-ortodokse kirke, mens den Armenske Apostolske Kirke af

Moske ved Terek-floden i det russisk-ortodokse Nordossetien, juni 1995.

Foto: Ib Faurby.

armenierne siges at være verdens ældste nationalkirke. I Aserbajdsjan er flertallet muslimer – langt hovedparten shiamuslimer og en femtedel sunnier. Under den etniske mobilisering fra slutningen af 1980 har flere tidligere kommunistiske ledere konverteret til deres etniske gruppes religion, således f.eks. georgieren Eduard Sjevardnadse og aserbajdsjaneren Heydar Aliyev. Trods den sammenhæng, der kan være mellem religion og etnicitet, er konflikterne og krigene Sydkaukasus ikke drevet af religiøse, men primært af etnisk-nationale modætninger.

Ukendskabet til de etniske problemer i Sovjetunionen var paradoksalt nok også udbredt i den øverste sovjetiske ledelse. Selv den nye generalsekretær, Mikhail Gorbatjov, der var vokset op og havde indledt sin politiske karriere i Stavropol i det russiske Nordkaukasus, syntes ikke at forstå Unionens etnisk-nationale problemer. I hele sin tid som Sovjetunionens leder besøgte han kun

Transkaukasien (som vi i dag betegner som Sydkaukasus) én gang. Det var i Spitak i Armenien efter det store og ødelæggende jordskælv i december 1988. Der ankom han i øvrigt fra sit officielle besøg i USA, hvor han til en samtalepartners undren angiveligt skulle have spurgt, hvorfor USA ikke havde løst sit raceproblem ved at tildele afroamerikanerne deres egne autonome områder!

Rejser i det ukendte

Den sovjetkyndige og russisktalende lektor Märta-Lisa Magnusson fra Sydjysk Universitetscenter i Esbjerg mente, at der i Danmark var for lidt kendskab til udviklingen i Sovjetunionen uden for Moskva og Leningrad. Hun havde næse for, hvor i Unionen det gærede politisk og arrangerede i en årrække studierejser for forskere og journalister til hidtil mere eller mindre utilgængelige områder i det store land. Første gang, jeg deltog, i en af disse rejser var på en to-ugers tur i 1988, der gik til Sovjetrepublikkerne Estland, Letland og Litauen. Jeg er ikke uddannet i russisk, men har undervejs samlet russiske “brokker” og standardudtryk op, så jeg med tiden kunne begå mig på “turistrussisk”. Fagligt var jeg dog helt afhængig af tolkning, ikke mindst Märta-Lisas.

1989

1989 blev de store omvæltningers år. Berlinmuren, symbolet på delingen mellem Øst og Vest, faldt, og udviklingen i Østeuropa var dét, der optog sindene også i Danmark. Men rundt om i Sovjetunionen gærede det. Årets grupperejse var allerede planlagt. Den gik ved månedsskiftet november/december til Georgien, Armenien og Aserbajdsjan. Det var dog så som så med planlægningen. For i det politiske kaos, der rådede i regionen, måtte alt arrangeres *ad hoc* i lyset af de lokale begivenheder, efterhånden som vi nåede frem. Det gav til gengæld muligheder, der ikke havde eksisteret i tidligere tider, og de enkelte deltagere drog i flere tilfælde ud på egen hånd eller i små grupper.

Gorbatjovs glasnost (åbenhed) og perestrojka (genopbygning) havde i 1986 åbnet sluserne for national renæssance i de ikke-russiske republikker og regioner i Sovjetunionen. Perspektivet var dog ikke ens i de tre sydkaukasiske republikker. I Georgien dejede det sig hurtigt om inddragelse af de tre autonome områder i en georgisk enhedsstat og løsrivelse fra Sovjetunionen. I Armenien drejede det sig primært om “genforening” med enklaven Nagorno Karabakh i Aserbajdsjan, hvor befolkningsflertallet var etniske armenier. I Aserbajdsjan kom den nationale mobilisering før den kom i de øvrige

muslimske republikker. Den var drevet af frygten for armensk ekspansionisme og bestræbelserne på at fastholde Nagorno Karabakh inden for Aserbajdsjan. I alle tre republikker skabte den etnisk-nationale mobilisering store interne spændinger i forhold til såvel de regerende, lokale kommunistiske partier som i forhold til den sovjetiske ledelse i Moskva.

Et centralt element i udviklingen var opgøret med undertrykkelse og andre historiske fortrædeligheder. Der var voldsomme diskussioner med brug og misbrug af selv den meget ældre historie. Det drejede sig om, hvilke folkeslag, der var kommet først til hvilke geografiske områder. Der var f.eks. en mangeårig strid mellem Armeniens og Aserbajdsjans videnskabsakademier om Nagorno Karabakh-armeniernes oprindelse. I Armenien sagde en historieprofessor, at ingen aserbajdsjaner levede i Nagorno Karabakh i det 11. århundrede, mens Aserbajdsjaner mente at Karabakh-armenierne var efterkommere af de kaukasiske albanere (ikke at forveksle med albanerne på Balkan.)

For armenierne var det armenske folkedrab i slutningen af det 19. århundrede og især i 1915 samt tabet af Østanatolien (af armenier kaldet Vestarmenien) et vedvarende traume. Mange armeniere kaldte aserbajdsjanerne for "tyrkere" og så konflikten om Nagorno Karabakh som en fortsættelse af folkedrabet.

Flere og flere republikker krævede "suverænitet", men det var ikke altid klart, hvad man mente med ordet.

Det kunne være kulturel autonomi, selvbestemmelse på visse politiske områder eller fuld selvstændighed og international anerkendelse som folkeretssubjekter. Denne såkaldte "suveræniteters parade" fik næring, da Boris Jeltsin i sin magtkamp med Gorbatsjov, opfordrede alle til at tage "så meget suverænitet, de kunne gabe over". Men da Jeltsin blev præsident for et selvstændigt Rusland, fik melodien en anden lyd. F.eks. i forhold til Tjetjenien.

1989 var også året, hvor Sovjetunionens økonomiske krise slog igennem med fuld styrke i Sydkaukasus med dramatiske fald i republikkernes økonomi og med ikke mindre dramatiske stigninger i arbejdsløsheden, der yderligere blev påvirket af de store strømme af flygtninge fra de lokale konflikter. Planøkonomien, den vidtstrakte arbejdsdeling i Unionen og transportsystemernes sammenbrud betød, at det ofte blev umuligt at sikre halvfabrikata til industriproduktionen og f.eks. kunstgødning til landbruget. Resultatet blev omfattende økonomisk nød, men præcise tal er vanskeligt at give, da man

ikke kender omfanget af den “uofficielle økonomi”, der altid har spillet en betydelig rolle i Sydkaukasus.

Georgien

Første stop på grupperejsen var Tbilisi, Georgiens hovedstad. Dér hersker en anspændt anti-russisk atmosfære, og Folkefronten har erklæret generalstrejke i Tbilisi.

*Monument, der hylder “det evige venskab mellem Sovjetrepublikkerne Georgien, Armenien og Aserbajdsjan”
Foto: Ib Faurby, november 1989.
Monumentet blev bombesprængt nogle år senere af ukendte gerningsmænd.*

Tidligere på året – nærmere bestemt den 9. april 1989 – var sovjetiske tropper gået til angreb med spader (og angiveligt også giftgas) på en fredelig demonstration af civile georgiere. 21 personer, heraf 16 kvinder, var blevet dræbt og mange flere såret, hvoraf tre efterfølgende døde. Ingen blev draget til ansvar. Generaloberst Igor Rodionov var som chef for Det Transkaukasiske Militærdistrikt den umiddelbart ansvarlige for massakren. Men sovjetiske ledere, inkl. Mikhail Gorbatsjov, lagde skylden på “uansvarlige elementer” i den georgiske befolkning. Rodionov fik midlertidigt mindre fremtrædende poster, men i 1996 udnævnte præsident Boris Jeltsin ham til forsvarsminister.

Da vi ankommer, er pladsen, hvor massakren havde fundet sted, afspærret med høje grønne plader, så der er ikke fysiske spor af ugerningen. Men massakren bliver et vendepunkt i forholdet mellem Georgien og den

sovjetiske ledelse. Kravet om politisk uafhængighed vokser markant i den følgende tid.

*Georgiske kvinder demonstrerer foran Kunstnerenes hus i Tbilisi i protest over ineffektiviteten i den kommission, der skal opklare en række drab på deres sønner.
Foto: Ib Faurby*

Foran Kunstnerenes Hus overværer vi en demonstration af georgiske kvinder, der på 15. døgn sultestrejker i protest over ineffektiviteten i den kommission, der skal opklare en række drab på deres sønner. En talskvinde siger til os, at de lokale myndigheder og kredse i Kreml modarbejder opklaringen for at undergrave Georgiens kamp for selvstændighed. En talsmand for Det Georgiske Kommunistpartis Centralkomit  afviser i første omgang vores spørgsmål om de sultestrejkende kvinder med at spørge: “hvor sidder de kvinder?”. Let presset fortsætter han dog med at sige, at det drejede sig om “ulykkelige kvinder”, og at man ikke altid kan finde den skyldige i en drabs-sag.

Vi møder Folkefronten i et skummelt lokale. På væggen hænger et kort, der angiveligt viser Georgiens udstrækning i det 13. og det 16.  rhundrede. Man diskuterer situationen i den autonome republik Abkhasien, hvor 44 pct. af befolkningen er georgiere, men hvor de 17 pct. abkhasere har særlige forfatningsm essige og andre privilegier. Det andet emne er Sydossetien, det autonome område i det nordlige Georgien, hvor en stor del af befolkningen ønsker l srigelse fra Georgien og sammenslutning med deres etniske f eller i Nordossetien, den autonome republik i Rusland nord for Store Kaukasus-bjergkæden. De vil hellere, som de siger, tilhøre Det store Imperium (Sovjetunionen) end Det lille Imperium (Georgien).

Folkefrontens møde november 1989.

Foto: Ib Faurby

På Folkefrontens møde beslutter man, deriblandt den senere præsident Zviad Gamsakhurdia, at gennemføre en demonstrationsmarch den følgende dag til Tskhinvali, "hovedstaden" i Sydossetien. Uvidende om, hvad der siden vil ske i Sydossetien tager vi ikke med, men vælger at blive i Tbilisi for at overvære strejken og demonstrationerne dér. (Marchen til Tskhinvali bliver i øvrigt standset ved grænsen af militsen og bevæbnede civile). Venlige mennesker tilbyder os plads på deres altan, hvorfra vi kan overvære demonstrationen foran en af regeringsbygningerne. Den georgiske politiske

ledelse er tydeligvis klemmt mellem stærke kræfter i partiet og et tiltagende folkeligt krav om vidtgående reformer eller national uafhængighed.

"Andropovs ører". Monument skabt i 1984 i anledning af generalsekretær Jurij Andropovs besøg i Georgien. Destrueret i 2005 efter beslutning af præsident Mikhail Saakashvili. I forgrunden Märta-Lisa Magnusson. Foto: Ib Faurby

Armenien

Et par dage senere ankommer vi til Armeniens hovedstad, Jerevan. Det er næsten samtidig med topmødet mellem partisekretær Mikhail Gorbatsjov og præsident George H.W. Bush på deres respektive flådefartøjer ud for Malta. Det er første, men ikke sidste gang, et sovjetisk-amerikansk topmøde bliver udråbt i den vestlige presse som "afslutningen af den kolde krig". Det er nu ikke det, der optager armeniere og aserbajdsjanere. Det er derimod konflikten om Nagorno Karabakh, den primært armenskbefolkede enklave i Aserbajdsjan.

Jerevan er næsen totalt mørkelagt, men byen er i oprør. En stor menneskemængde (dvs. mænd) strømmer gennem gaderne fra Operapladsen og ned mod Lenin-pladsen i byens centrum. Mængden råber: "Død over Gorbatsjov!". I den periode mener den armenske opposition, at Gorbatsjov støtter den aserbajdsjanske side i konflikten. Senere bliver det omvendt.

Armenien var og er et land geografisk placeret mellem Georgien, Tyrkiet og, Aserbajdsjan samt med en kort grænse til Iran, men uden adgang til havet. Grænsen mellem Armenien og Tyrkiet, der støtter Aserbajdsjan, er lukket, og Aserbajdsjan blokerer for transport til Armenien. De væsentligste forsyninger får Armenien via Georgien, hvad der skaber spændinger mellem Aserbajdsjan og Georgien.

Vi besøger den selvbestaltede Karabakh-komité, der kæmper for Nagorno Karabakhs sammenslutning med Armenien. Det lykkes for et par af rejsedeltagerne at komme med repræsentanter for Komiteen på en kort helikoptertur til Stepanakert, "hovedstaden" i Nagorno Karabakh.

Foran Armeniens Øverste Sovjet er der dagligt store demonstrationer med krav om "genforening" med Nagorno Karabakh. I den udmærkede restaurant i Armeniens Øverste Sovjet møder vi et par togbetjente, der fortæller om, hvordan de under deres arbejde har oplevet den aserbajdsjanske blokade mod jernbanetrafikken mellem de to republikker.

Repræsentanter for Nagorno Karabakh ankommer med helikopter fra Stepanakert for at deltage i et møde i Armeniens Øverste Sovjet, hvor de bliver accepteret som stemmeberettigede medlemmer af Sovjetten. Det er en så principiel begivenhed, at jeg mener, at Politikens læsere må delagtiggøres i den. Men det var jo før mobiltelefonernes og pc'ernes tid, så jeg må prøve den lokale telefon.

Det er i imidlertid lidt af en udfordring at telefonere i Sovjetunionen. Én ting er, at det offentlige system er teknisk forældet; noget andet, at der ikke findes telefonbøger. Det er givetvis også et udslag af den sovjetiske “del-og-hersk”-politik, at almindelige borgere ikke skal kunne ringe direkte fra den ene unionsrepublik til den anden. Partiet og de militære myndigheder har naturligvis deres egne systemer. Nogle vestlige firmaer laver egne “telefonbøger” med deres væsentligste kontakter. Mange sovjetborgere fører lister over deres kontakter. Vil man i kontakt med en person, som man ikke har på sin liste, ringer man rundt til dem, man kender, om de har det pågældende nummer. Det er en eksercits, Märta-Lisa Magnusson beherskede, og som jeg ved flere lejligheder nyder godt af, bl.a. i Moskva på hjemvejen fra Baku til en kommentar fra atomfysikeren, dissidenten og modtager af Nobels fredspris, Andrej Sakharov, få dage før hans død.

Märta-Lisa Magnusson har hjulpet mig og forudbestilt en telefonsamtale til Danmark/Politiken med det præcise tidspunkt, samtalens længde og betaling 24 timer i forvejen. Mens de øvrige deltagere i rejsen bliver siddende på tilhørerpladserne i Den Øverste Sovjet, begiver jeg mig hastigt til telefoncentralen. Det er jeg ikke ene om. Centralen er fuld af råbende og gestikulerende armeniere, der gør det umuligt at nå frem til telefonisternes luger. Jeg finder en bagindgang til telefonisterne, men bliver i første omgang afvist. Jeg lægger mig på knæ foran den nærmeste telefonistinde og trygler på en blanding af engelsk og russiske brokker om at komme til. Hun anviser mig en boks ude i forhallen. Der er imidlertid intet lys, så døren ud til larmen i forhallen må stå åben, for at jeg kan læse op af mine håndskrevne noter. Inden jeg er nået til konklusionen, bryder telefonisten i Moskva ind og siger, at min tid er opbrugt! En tilstrækkelig version af historien når dog frem til *Politiken*.

Ib Faurby prøver at få forbindelse med omverdenen via kortbølgeradio

Noget næsten tilsvarende oplever jeg i Vladikavkas, “hovedstaden” i Nord-ossetien, da jeg i 1995 skal rapportere hjem om den afsluttende fase af den anden russisk-tjetjenske krig.

Aserbajdsjan

Næste stop på rejsen er planlagt til at være Baku, hovedstaden i Aserbajdsjan. Men den aserbajdsjanske Folkefront har netop den dag som led i blokaden af Armenien besluttet at lukke lufthavnen i Baku for fly fra Armenien. Märta-Lisa Magnusson forhandler i flere timer med en ledende repræsentant for Aeroflot i Jerevan om muligheden for en om-bookning af vores rejse via en lufthavn i Rusland. Men heldigvis bliver blokaden af fly fra Jerevan ophævet den næste dag.

Vel ankommet til Baku rykker vi ind på vores hotel, der ligger ud til Lenin Pladsen. Sådan én er der også i Baku med en kæmpe statue af Lenin, der fra regeringsbygningen skuer ud over Det Kaspiske Hav. Straks efter vores ankomst begynder en større menneskemængde, omkring 30-40.000 (igen

næsten udelukkende mænd), hvoraf mange er flygtet fra Armenien, at samles på pladsen.

Vi skynder os derned, hvor vi med vores lyse hår og vestlige påklædning tydeligt stikker af fra de øvrige forsamlede. Nogle repræsentanter for Folkefronten opfordrer kraftigt et par af os til at stå samme med dem på tribunen under Leninstatuen. Med løftede knytnæver bliver der holdt taler, der gælder ud af højtalerne. Ordene forstår vi ikke, men meningene er klare nok. De er angreb på Armenien og lederne i Kreml, deriblandt utvivlsomt også Gorbatjov.

Demonstration på Lenin pladsen i Baku. Mange af demonstranterne er flygtet fra Armenien. Foto: Ib Faurby

Med løftede knytnæver bliver der holdt taler, der gjalder ud af højttalerne. Ordene forstår vi ikke, men meningene er klare nok. Foto: Ib Faurby

Oplevelsen illustrerer et generelt problem for journalister og andre iagttagere af konflikter, som vi oplever gentagne gange under rejsen, nemlig at blive part i konflikterne eller i det mindste taget til indtægt for parternes synspunkter.

Dagen efter oplevelsen på Lenin-pladsen beslutter fire af os at tage til Sumgait. Det er byen, de færreste har hørt om før februar 1988, hvor den fik sin herostratiske berømmelse og plads i verdenshistorien som skuepladsen for den massakre, der mere end nogen anden enkeltbegivenhed skærpede krisen mellem sovjetrepublikkerne Armenien og Aserbajdsjan, så den lige siden har forekommet uløselig.

Sumgait, nord for Baku ved kysten til Det Kaspiske Hav, var tænkt som en moderne sovjetisk industriby. Den blev befolket af tidligere politiske fanger, aserbajdsjanere, der var flygtet fra Armenien, og fattige armenske "gæstearbejdere" fra Nagorno Karabakh. Befolkningstallet eksploderede, og drømmen endte som et mareridt. Der blev boligmangel, og Sumgait blev, takket være olie- og anden kemisk industri, en af de mest forurenede byer i Sovjetunionen og – ifølge Kaukasus-eksperten Thomas de Waal – med en børnedødelighed så høj, at der blev etableret en særlig kirkegård for børn.

Der har i længere tid været voldelige sammenstød i Aserbajdsjan mellem aserbajdsjanere på den ene side og armeniere og Karabakh-armeniere på den

anden. Men mellem den 27. og 28. februar 1988 gennemførte aserbajdsjanere i Sumgait, hvad de sovjetiske medier efterfølgende betegnede som en “anti-armensk pogrom”. Ifølge officielle opgørelser blev 26 armeniere og seks aserbajdsjanere dræbt. Og flere end 200 såret. Rygterne taler om langt større tal. Fra aserbajdsjansk side blev det hævdet, dels at der var tale om en reaktion på en “pogrom” mod aserbajdsjanere i det omstridte Nagorno Karabakh, der havde kostet en 16-årig og en 18-årig aserbajdsjaner live; dels at fem af de armeniere, der døde i Sumgait, var blev myrdet af armeniere.

Den umiddelbare virkning af massakren i Sumgait blev masseflugt af armeniere ikke bare fra Sumgait, men fra hele Aserbajdsjan. Modsat flygtede i titusindvis af aserbajdsjanere fra Armenien til Aserbajdsjan eller Rusland. I første omgang flygtede op mod en halv million mennesker fra de to republikker eller blevet fordrevet med magt. Siden, da det kom til krig, fordobledes antallet.

Det blinde, fanatiske had mellem befolkningsgrupperne syd for Kaukasusbjergene er skræmmende og dybest set uforståeligt for koldsindige skandinaver, hvis referenceramme er den demokratiske velfærdsstat. Hvordan og hvorfor kunne de bestialske mord i Sumgait finde sted? Kan svaret findes på stedet? Er det ikke værd at prøve, når man alligevel er i Aserbajdsjan?

Sumgait ligger ved Det Kaspiske Hav ca. 30 km. nord for Baku. Byen er helt domineret af olieindustri, jern-, stål- og aluminiumsværker samt kemiske industri, der bl.a. fremstiller syntetisk gummi. En aserbajdsjansk historiker fortæller, at der i Sumgait findes den største koncentration i hele verden af virksomheder, der producerer sundhedsfarlige kemiske stoffer. Hvordan det så end er beregnet?

Byen blev grundlagt i 1949 og er så deprimerende historieløs, som nogen sovjetisk industriby overhovedet kan være. Grå, beskidt og stinkende uden et eneste forsonende træk på denne grå decemberdag. Olieindustri er ikke nogen æstetisk oplevelse noget sted i verden, men i Sumgait har den tilmed alle tegn på forfald. Dårlig vedligeholdelse og intet grundlag for nye investeringer da olieforekomsterne snart vil være udtømte – troede man, indtil udenlandske firmaer begyndt at lede efter olie offshore. I 1989 er der ingen spor af olie-rigdomme. For centralmagten i Moskva har kun betalt en fjerdedel af verdensmarkedsprisen til Aserbajdsjan for republikkens olie. Byens boligområde er en ensartet, grå masse af lejekaserner, hvis trøstesløse monotoni kun afbrydes

af vasketøjet på de altaner, der i sovjetisk boligbyggeri gør det ud for pulterkammer, viktualierum og tørreplads.

Vi – fire deltagere i rejsen – havde oprindelig tænkt os at tage rutebilen fra Baku, men beslutter i stedet at tage en taxa, hvad vi siden bliver taknemmelige for. Turen foregår naturligvis ikke efter taxameter, men på grundlag af en forhandling med chaufføren. Med den nye turistikurs på rubler betyder det, at han får en dagløn, der svarer til to ugers løn for en sovjetisk industriarbejder, og vi betaler, hvad der svarer til en tur fra Rådhuspladsen til Kastrup Lufthavn og tilbage igen.

Efter en rundtur i industri- og boligområder beslutter vi at standse ved markedet i byens centrum. Det måtte vel være det letteste sted at komme i kontakt med folk? Fra det øjeblik vi stiger ud af taxaen, og til vi noget tidligere end planlagt atter sidder i den, er alle øjne inden for synsvidde rettet mod os. For her kommer normalt ingen fremmede. Og de, der gør, kommer her kun af én grund. Nemlig den massakre, hvis omtale i vestlige medier har vakt stor harme i byens aserbajdsjanske befolkning.

Vi køber valnøddekerner ved en ældre bondekones bod, og hun pakker dem ind i et kræmmerhus af avispapir. Men ingen af de mange øjnes indehavere tror, at det er formålet med vores besøg. En lille forretning, der ikke er mere end et skur med glastruder, fyldes op med tilhørere i samme øjeblik, vi henvender os til ekspedienten. Ude igen køber vi en portion tomater, der bliver pakket ind i gråt papir. De farvestrålende grøntsager kan tjene som et påskud for at tage et billede. Tror jeg. Det forhindres imidlertid af en hånd tilhørende en mand, hvis ord ikke kræver oversættelse.

En af de handlende er dog villig til at tale. Jo, han havde da haft venner blandt byens tidligere armenske befolkning, når han at sige, inden kødranden bliver for stor og anmassende. En vredsladen mand, der hidtil har krabbet rundt i kanten af de nysgerrige, tager ordet og siger, at han dagligt ringer til sine armenske venner, der nu bor i Armenien. Det er en åbenlys usandhed.

Diskussionen får imidlertid en brat ende, da en stærkt ophidset mand griber ind. Vores forklaring om, at vi naturligvis kun er kommet for at høre sumgaitborgernes version af, hvad der skete for knap to år siden, afvises med en umisforståelig håndbevægelse og ordene: “Der er overhovedet ingen grund til at rende rundt her og stille spørgsmål. I kan blot skrive i jeres aviser, at armenierne er umennesker, der alle skal udryddes fra jordens overflade”.

Stemningen er mildt sagt ikke behagelig. Vores taxichauffør, der i begyndelsen har slentret rundt på egen hånd, er kommet til. Han mener, vi bør gå tilbage til bilen. Direkte og straks. Der står ganske vist en militssoldat et par boder længere henne, men utallige beretninger om militsens passivitet under tidligere begivenheder dukker op i erindringen. Og selv i bedste fald ville militsens beskyttelse være problematisk, da vi ikke har visum til at bevæge os uden for Baku. Tanken om et besøg i detentionen – eller hvad en celle måtte hedde i Sumgait – er heller ikke det mest tillokkende. Så det bliver hurtigt ind i taxaen under overvågning af, hvad der forekommer at være mindst hundred par øjne.

Sumgait – et miljø, der skaber grobund for fanatisme og vold. Foto: Ib Faurby

Hysterisk? Måske. Det går hurtigt ud af byen. Er chaufføren blot ude på at sikre sin hyre så hurtigt som muligt? Svaret kommer, da vi nærmer os Baku. Chaufføren bliver snakkesalig igen. Han tilbyder en byrundtur inden for det aftalte beløb. På eget initiativ viser han os rundt i en af byens moskeer.

Men gav besøget i Sumgait så svar på, hvorfor massakren i februar 1988 kunne finde sted? Både ja og nej. Nej, fordi en sådan uhyrlighed næppe lader sig ”forstå” – og da slet ikke efter et par timers tilfældigt besøg. Og så måske alligevel, fordi Sumgait viste sig at være et uhyggeligt godt eksempel på et miljø, der skaber grobund for fanatisme og vold.

I Moskva bor Gassan Guseinov. Han er medlem af en privat forskergruppe, der studerer de etniske problemer i Sovjetunionen. Som aserbajdsjansk jøde – dvs. med en jødisk mor og aserbajdsjansk far – har han også en personlig interesse i disse spørgsmål. Med henvisning til bl.a. massakren i Sumgait siger han:

Før revolutionen og op til 1930'erne levede de etniske grupper side om side. F.eks. var armenierne den største etniske gruppe i Tbilisi, og Baku var en ægte 'international' by, men siden ændrede det sig. Fra 1930'erne og frem førte de centrale myndigheder en politik, der gennemtvang både en opdeling mellem de etniske grupper og en undertrykkelse af de enkelte gruppers særpræg. Det førte til polarisering.

En medvirkende faktor er ejendomsforholdene. Når den enkelte intet ejer, bliver han eller hun meget mere optaget af sin etniske gruppes territorium. Dertil kommer så industrialiseringen og 'desurbaniseringen', dvs. byernes opløsning som menneskelige miljøer. Imposante bygninger i forfald, rædselsfulde masseboliger og arbejdsløshed. Man kan ikke være et individ under disse forhold. Her er ingen muligheder for et 'civilsamfund'. Massebevidstheden søger efter konkrete personer, man kan give skylden for sin elendighed, for den nedværdigende og håbløse tilstand – og det bliver ofte andre etniske grupper. Det er sådant et miljø, vi møder i Sumgait.

I lufthavnen

Hjemrejsen til København skal foregå med fly fra Baku via Moskva. Da vi ankommer til lufthavnen, er afgangshallen blokeret af et stort antal personer med tasker og kasser med frugt og grønt. Det er bønder og folk med små, private jordlodder på vej til Moskva for at sælge deres varer på markeder i Moskva. Det centralt fastlagte prissystem, der ikke var blevet reguleret i forhold til den reelle prisudvikling, betyder, at man kan flyve de knap 2.000 kilometer fra Baku til Moskva, sælge sine varer på markederne i Moskva og flyve hjem igen med fortjeneste. Det er en ren underskudsforretning for Aeroflot, der derfor har hævet billetpriserne. Men det vil de handlende ikke acceptere og har derfor blokeret lufthavnen. Det er en koordineret aktion. En ældre, stor hvidhåret mand leder aktionen og forhandler med Aeroflots lokale repræsentant. Hvad resultatet bliver, får vi aldrig at vide, men kommer med stor forsinkelse afsted med vores forudbetalte billetter.

Mens vi i lufthavnen venter på det fly, der skal bringe os til Moskva, ser vi en gruppe aserbajdsjanske soldater, der er på vej fra terminalen til et militært transportfly, bryde ud af geledet, løbe og kravle over hegnet, der omgiver lufthavnen. Andre hopper ud af terminalbygningen via taget på en lavere bygning og slutter sig til de andre desertører. Uden for lufthavnsområdet holder nogle lastbiler og et par busser, der i stor hast kører dem bort. Der er

tale om et kompagni aserbajdsjanske soldater fra Den Sovjetiske Hær, der skal afløse et kompagni i Polen.

Aftenen forinden har en repræsentant for Folkefronten fortalt et par af os, at Folkefronten opfordrer aserbajdsjaner i Den Sovjetiske Hær til at desertere for at kunne danne grundlag for det fremtidige, uafhængige Aserbajdsjans forsvar.

Hæren og unionen

Den sovjetiske hær havde været en afgørende del af det politiske system. Ikke kun som et udenrigspolitisk instrument og værn mod udefrakommende trusler, men i høj grad også som et internt kontrolinstrument og et instrument til integration af Unionens mange forskellige folkeslag. Men såvel Hæren som de øvrige værn var helt domineret af etniske russere og i anden omgang af andre slaver. Officerskorpset og de højteknologisk værn samt elitenhederne havde en klar overvægt af etniske slaver på alle niveauer. Andre folkeslag, ikke mindst muslimerne, gjorde fortrinsvis tjeneste i militært mindre krævede enheder som f.eks. konstruktionsbrigader. Hvortil kom, at kommandosproget var russisk, hvad ikke alle ikke-slaver beherskede.

Uddannelse og stationering af værnepligtige foregik som oftest i en helt anden del af Unionen, end der, hvor de var hjemmehørende. Værnepligtstiden var to år, og den var særdeles ubehagelig og ofte meget nedværdigende. Et særligt og udbredt fænomen var “dedovsjtjina”, betegnelsen for ældre soldaters ekstreme “mobning” og direkte vold mod yngre soldater, som cheferne ikke greb ind over for. Der er tegn på, at ydmygelserne især ramte etniske minoriteter, herunder ikke mindst muslimske rekrutter. Under perestrojka krævede flere og flere republikker, at deres værnepligtige bliver uddannet og stationeret i deres hjemrepublikker.

Krigen i Afghanistan (1979-89) fik afgørende indflydelse på mange soldaters holdning til politik i almindelighed og militærtjeneste i særdeleshed. Unge mænd, der havde gjort tjeneste i Afghanistan, de såkaldte “afgantsy”, hvoraf mange havde fået fysiske og psykiske skader, fortalte åbent om deres oplevelser og demonstrerede mod krigen rundt om i Sovjetunionen. For de aserbajdsjanske soldater havde det i mange tilfælde også været et problem at skulle kæmpe mod muslimske “brødre” i Afghanistan.

Andre måder

De årlige grupperejserne til de sovjetiske provinser fortsatte, indtil Märta-Lisa Magnusson og jeg i 2001 blev nægtet visum til Rusland (ligesom journalisten Vibeke Sperling var blevet det tidligere). Ingen af os fik forklaring på visumnægtelsen, men vi var ikke i tvivl om, at det skyldtes vores skrivelser om krigen i Tjetjenien, som vi én af gangene havde besøgt uden visum i forbindelse med en konference i Vladikavkas, Nordossetiens "hovedstad" og hovedkvarter for Den Russiske Hær i Nordkaukasus

I de følgende år koncentrerede jeg mig om Baltikum, Georgien og Armenien, som jeg besøgte flere gange til konferencer og på private rejser, men desværre kom jeg aldrig tilbage til Aserbajdsjan.

I februar 1995 blev jeg inviteret med på forsvarsminister Hans Hækkerups officielle rejse til Georgien. Formålet var at besøge den daværende FN-mission UNOMIG (United Nations Observer Mission to Georgia) på grænsen til Abkhasien, der blev ledet af den danske brigadegeneral John Hvidegaard. I Tbilisi mødte vi bl.a. den georgiske forsvarsminister og lederen af Statsrådet, den senere præsident Eduard Sjevardnadse.

Georgiens partileder og tidligere KGB-chef, Sjevardnadse, blev Gorbatsjovs udenrigsminister i juli 1985. Han fik et stadig mere tillidsfuldt samarbejde med vestlige kolleger, først og fremmest USA's George Shultz og James Baker. Der var dem, der mente, at han og ikke Gorbatsjov i december 1990 burde have fået Nobels Fredspris. Hjemme i Sovjetunionen var der imidlertid politiske og militære modstandere, der betragtede hans politik som et forræderi, hvis virkninger kunne sammenlignes med, at Sovjetunionen havde tabt en tredje verdenskrig. I december 1990 advarede han i en stærkt følelsesladet tale i Folkekongressen om faren for et kup. Han trak sig tilbage fra udenrigsministerposten og vendte tilbage til Georgien.

Da den danske delegation møder Sjevardnadse, ser han meget træt ud. Ansigtet er blevet kraftigere og der er tyndet ud i den hvide hårpragt. Der er en kortvarig gnist i øjnene da han hilser på Hans Hækkerup. Men smilet er blevet til formel høflighed, inden han når til delegationens sidste deltager.

Den interne modstand, de uoverskuelige økonomiske problemer og den georgisk-abkhasiske krig har fået den tidligere verdensmand til at skærpe den nationalistiske retorik. Og den tidligere ateist har ladet sig døbe i Den Georgiske Ortodokse Kirke. I anden sammenhæng har han sagt: "Nu har jeg

en ikon i mit kontor, men der var engang, hvor jeg havde Stalins portræt på væggen”.

UNOMIG havde til formål at observere den russiske “fredsbevarende” styrke i Abkhasien. Hans Hækkerup og John Hvidegaard mente, at en egentlig fredsbevarende operation fra FN ville have været at foretrække, men det havde ikke været politisk muligt. Hvidegaard erklærede sig dog tilfreds med samarbejdet med russerne under general Jakusjev, selvom deres mission var mere “robust”, end en FN-styrke ville have været. Russerne kunne f.eks. gennemføre forebyggende angreb, hvis de følte sig truet.

UNOMIG blev afviklet i juni 2009, da der ikke længere kunne opnås enighed i FNs Sikkerhedsråd om forlængelse af mandatet efter den russisk-georgiske krig i 2008, der reelt havde gjort Abkhasien og Sydossetien til russiske lydstater.

Ikke mindst Søren Theisens store kendskab til steder og personer i Georgien og især i Armenien var en uvurderlig hjælp i forbindelse med flere af mine rejser. Søren Theisens armenske ven, Vahagn Barseghyan, inviterede mig med til sin datters bryllup og skaffede kontakt til antropologen Levon Abrahamian samt en række partiledere. Vahagn Barseghyan var også afgørende for en senere rejse til Armenien.

Festdag i Jerevan. Vahagn Barseghyan inviterede mig med til sin datters bryllup. Foto: Ib Faurby

Det blev også til tre rejser sammen med min hustru, Elisabeth til Krim inden den russiske erobring. De to gange var jeg rejseleder og to gange var det med venner og bekendte som deltagere. Efter 10 år fik jeg igen mulighed for almindelige turistrejser i Rusland, bl.a. et krydstogt på Volga fra Moskva til Astrakan. Sammen med Elisabeth, der havde været med i Moskva i 1979, genså vi et stærkt forandret Rusland.

Tiden, der fulgte

Hjemkommet fra grupperejsen til Kaukasien i 1989 skrev jeg en analyse i Politiken. Den konkluderede, at der var fare for borgerkrig i regionen. Det viste sig desværre at holde stik.

Det kom til omfattende interne uroligheder i Georgien og krige med Sydossetien (1991-92) og Abkhasien (1992-93). Sydossetien blev støttet af russiske militære styrker. Krigen blev en af de mindst blodige krig i Kaukasien, men ca. 60.000 osseter flygtede fra det egentlige Georgien, mens 23.000 georgier flygtede fra Sydossetien. Krigen i Abkhasien blev til gengæld meget blodig med mange dræbte. Abkhaserne blev støttet af "frivillige" fra Rusland, bl.a. kosakker og tjetjenske krigere. 250.000 georgiere flygtede eller blev fordrevet.

Georgiens præsident, Mikheil Saakashvili, havde straks efter sin magtovertagelse i januar 2004 lovet at sikre en fuldstændig integration af de autonome områder i Georgien. Det lykkedes uden brug af militære styrker i det lille Ajarien på grænsen til Tyrkiet, men siden gik det galt. Saakashvili troede, han kunne fortsætte succesen i forhold til Sydossetien og siden Abkhasien, men det lykkedes ikke.

Rusland havde under påskud af en militær øvelse i Nordkaukasus samlet en stor styrke nord for Georgien. Saakashvili gik i den russiske fælde. Han forestillede sig tilsyneladende, at USAs interesse i Georgien, ville afholde russerne for at angribe – ja måske endog komme Georgien til militær undsætning, men det skete ikke. Rusland angreb og vandt krige i løbet af fem dage. Abkhasien og Sydossetien blev russiske lydstater. Krigen førte endnu en gang til strømme af flygtninge og internt fordrevne.

En væsentlig baggrund for den russiske militære indgriben i Georgien var beslutningen på NATOs topmøde i Budapest i april 2008, hvor alliancen bød Georgiens og Ukraines ønsker om medlemskab velkommen, men dog undlod at give de to lande en NATO Membership Plan. Ruslands Præsident Vladimir

Putin og udenrigsminister Sergej Lavrov havde i den forudgående tid advaret NATO mod at imødekomme Georgien og Ukraines ønsker om tilnærmelse til alliancen.

Konflikten om Nagorno Karabakh udviklede sig i de følgende år til en regulær krig mellem Armenien og Aserbajdsjan med endnu flere flygtninge og internt fordrevne. Sammen med de tidligere flygtninge og fordrevne blev det til i alt godt én million.

Armenien og Karabakh-armenierne erobrede i kraft af deres større militære kompetence ca. 20 pct. af det aserbajdsjanskes territorium, selvom Aserbajdsjan havde overtaget betydelige mængder af efterladt sovjetisk militært materiel. Trods omfattende internationale forhandlinger er det kun blevet till våbenhviler, der er blevet brudt flere gange.

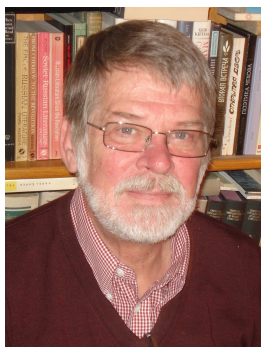
Aserbajdsjan har fortsat blokaden af Armenien. Således er den store olierørledning fra Baku via Tbilisi til den tyrkiske middelhavsby Ceyhan ført i en bue uden om Armenien. Armenien står i imidlertid på længere sigt med et større problem. For det er et spørgsmål, hvor længe Aserbajdsjan med sine store olieindtægter og militære opbygning vil acceptere den armenske besættelse. Det seneste eksempel er Aserbajdsjans anskaffelse og brug af militære droner mod Nagorno Karabakh.

Litteratur

- Cornell, Svante E. (2011). *Azerbaijan Since Independence*. Armonk, New York: M.E. Sharpe.
- Cornell, Svante E & Frederick Starr (eds.). (2009). *The Guns of August 2008. Russia's War in Georgia*. Studies of Central Asia and the Caucasus, Armonk, N.Y. M. E. Sharpe.
- de Waal, Thomas. (2003). *Black Garden. Armenia and Azerbaijan through Peace and War*. New York & London, New York University Press.
- de Waal, Thomas. (2010). *The Caucasus. An Introduction*. Oxford & New York: Oxford University Press.
- Faurby, Ib. (1989a). En dag i Sumgait, *Vindue mod øst*, Nr. 11, s. 19-20.
- Faurby, Ib. (1993) Glasnost og de væbnede styrker. I: Steffensen, Eigil, (red.), (1993). *Magt og mening. Ruslands vej til ytringsfrihed*. København: Gyldendal, s. 245-276.
- Faurby, Ib. (2001). Ruslands væbnede styrker i krise og krig. *Politica*, nr. 2, pp. 166-77.
- Faurby, Ib. (1996). Militærets rolle i det russiske samfund. I: Märta-Lisa Magnusson (red.), *Rusland – et åbent samfund?*. Esbjerg: Sydjysk Universitetscenters Forlag, pp. 79-113.

- Faurby, Ib. (2003). Det storpolitiske spil om Kaukasus. I: Ib Faurby og Märta-Lisa Magnusson, (red.) *Korsvej og Minefelt. Kultur og konflikt i Kaukasus*: Århus, Systime Academic. pp. 288-324.
- Faurby, Ib. (2003). Den tjetjenske tragedie. I: Ib Faurby og Märta-Lisa Magnusson, (red.) *Korsvej og Minefelt. Kultur og konflikt i Kaukasus*: Århus, Systime Academic pp. 259-287.
- Faurby, Ib. (2006). *Det politiske spil om Kaukasus*. København: Forsvarets Oplysning- og Velfærdstjeneste, FOV.
- Mouritzen, Hans and Anders Wivel. (2012). *Explaining Foreign Policy. International Diplomacy and the Russo-Georgian War*. Boulder, Colorado: Lynne Rienner Publishers
- Shahmuratian, Samuel (ed.), (1990). The Sumgait Tragedy, Vol I. *Eyewitness Accounts*. The Zoryan Institute.

Kort om författaren

Ib Faurby

Ib Faurby är cand.scient. pol och har varit lektor på Institut for Statskundskab, Århus Universitet, sekretariatschef på Det Sikkerheds- og Nedrustningspolitiske Udvalg, chef för Forsvarsakademiens Institut for Militærhistorie och ledare av Forsvarschefens Sikkerhedspolitiske Kursus. 1982-97 var han ledarskribent vid dagbladet Politiken. I perioden 1999-2003 var han ordförande för Dansk Selskab for Kaukasusforskning. Ib Faurby har skrivit ett stort antal tidskriftsartiklar, bokkapitel och en bok om konflikterna i Kaukasus, om säkerhetspolitiska ämnen samt om dansk och rysk utrikespolitik.

Valda arbeten

Faurby, Ib. (1989). En dag i Sumgait, *Vindue mod øst*, Nr. 11, s. 19-20.

Faurby, Ib. (1996). Krigén i Tjetjenien: Baggrund, operationer og fremtidsudsigter. *Kungl. Krigsvetenskapsakademiens Handlingar och Tidskrift*, 3. häfte, 13-35.

Faurby, Ib (1996): Militærets rolle i det russiske samfund. I: Magnusson, Märta-Lisa. (red.), *Rusland – et åbent samfund?* Esbjerg: Sydjysk Universitetscenters Forlag, 79-113.

Faurby, Ib. (1997). The Failure of Conflict Prevention and Management: The Case of Chechnya: International Reactions to the War. In: Tom Trier & Lars Funch Hansen (eds.), *Conflict and Forced Displacement in the Caucasus*. Copenhagen: Danish Refugee Council, pp. 72-81.

Faurby, Ib og Märta-Lisa Magnusson. (1999). Endløsning i Tjetjenien? *Udenrigs*, nr. 4, pp. 39-52.

Faurby, Ib (in co-operation with Märta-Lisa Magnusson) (1999). The Battle(s) of Groznyj. *Baltic Defence Review*, 2. pp. 75-88.

Faurby Ib og Märta-Lisa Magnusson. (2000). Europarådet, Rusland og krigene i Tjetjenien, *Udenrigs*, nr. 2, pp. 39-51. (Sovet Jevropy, Rossija i vojny v Chechne) <https://web.archive.org/web/20051219142443/http://kaukasus.dk/publikation15.htm>

Faurby, Ib og Märta-Lisa Magnusson. (2000). Hvorfor ville russerne krig? Mediernes rolle under de to russisk-tjetjenske krige, *Nordisk Østforum*, nr. 3, pp. 31-46. <https://web.archive.org/web/20051219135027/http://kaukasus.dk/publikation20.htm>

Faurby, Ib. (2001). Ruslands væbnede styrker i krise og krig. *Politica*, nr. 2, pp. 166-177.

- Faurby, Ib. (2002). International Law, Human Rights and the Wars in Chechnya. *Baltic Defence Review*, nr. 7, 103-113.
- Faurby, Ib og Magnusson, Märta-Lisa, (red.) (2003). Korsvej og minefelt. Kultur og konflikt i Kaukasus. Århus: Systime.
- Faurby, Ib. (2006). *Det politiske spil om Kaukasus*. København: Forsvarets Oplysning-og Velfærdstjeneste, FOV.
- Faurby, Ib. (2010). Human Rights, Terrorism, and the Destruction of Chechnya, I: Vamling, K. (red.) *History and Cultural Identities in the Caucasus*: papers from the conference, June 17-19 2005, Caucasus Studies 2, Dept. of International Migration and Ethnic Relations, Malmö University, pp.105-113. <http://dspace.mah.se/handle/2043/12518>